

Indvandring, offentlig mening og politisk teori

Christian F. Rostbøll Lektor, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Hvad er en fair udlændingepolitik? Der er stor forskel på, hvilket svar man finder på dette spørgsmål i den danske offentlighed på den ene side og i liberal politisk teori på den anden side. Bør politisk teori være mere lydør over for den offentlige mening, eller er det offentligheden, der ikke i tilstrækkelig grad tager hensyn til, hvad teoretikere argumenterer for er moralsk påkrævet i forhold til indvandring?

Hvis man på den ene side følger med i de senere års danske offentlige debat om og lovgivning inden for udlændingepolitikken og på den anden side læser liberal normativ politisk teori om asyl- og indvandring, er det mest slående den enorme forskel på, hvad der de to steder anses som en fair eller rimelig politik. VK-regeringen, med stærk støtte fra Dansk Folkeparti, har siden 2002 haft som erklæret mål at begrænse antallet af udlændinge, herunder flygtninge, som kommer til og bliver i Danmark (Regeringen 2002). Og de seneste valg tyder på, at et flertal af befolkningen støtter den stramme udlændingepolitik.¹ Ud fra et normativt synspunkt er det bemærkelsesværdige ved den danske debat og politik, at der tales meget lidt om, hvilke krav eller eventuelt rettigheder mulige indvandrere og asylansøgere kunne stille eller have. Man tager det derimod for givet, at Danmark har ret til at begrænse og designe indvandringen, som Folketinget ønsker, kun med den indskrænkning at politikken skal være i overensstemmelse med internationale konventioner. Her over for står en normativ politisk teori, hvor der er stor enighed om, at flygtninge har ret til asyl – og som tillige ofte udvider flygtningebegrebet (Gibney 2004),² mens den danske politik har været at indsnævre, hvem der kan gøre krav

på flygtningestatus så meget som muligt. Blandt liberale og neoliberale teoretikere finder vi desuden argumenter for (næsten) åbne grænser og for international bevægelsesfrihed for alle typer af migranter (Carens 1987; 1992; Kukathas 2003; 2005).

Det overordnede spørgsmål for denne artikel er om denne forskel på, hvad der anses som en rimelig asyl- og indvandringspolitik er et problem for den danske politik eller for normativ politisk teori. Viser kontrasten mellem dansk udlændingepolitik og liberal teoris forskrifter, at dansk udlændingepolitik er urimelig, uretfærdig og/eller umenneskelig, eller er det nærmere liberal teori – som ville fælde sådanne domme over den danske politik – som er urealistisk, alt for krævende, illegitimt løsevet fra den offentlige mening eller på anden måde galt afmarcheret?

Mit fokus er kun indirekte det substantielle spørgsmål angående, hvilke principper eller normer der bør være gældende i asyl- og indvandringspolitikken. Før vi kan afgøre dette, må vi nemlig afgøre, hvordan „vi“ kan nå frem til sådanne principper. Herunder skal det afgøres, hvem det „vi“ er, der skal finde frem til principperne. Et centralt spørgsmål vedrørende divergensen mellem dansk udlændingepolitik og normativ politisk teori er nemlig, i hvor høj grad, hvis overhovedet, der skal være et samspil mellem faktisk politik og normativ teori. Jeg skal nedenfor skelne mellem forskellige aspekter af „faktisk politik“, men jeg er i særdeleshed interesseret i, om der skal være en dialog mellem, hvad jeg skal kalde den politiske offentlighed eller den offentlige mening og normativ politisk teori. Spørgsmålet er på den ene side, om politiske teoretikere i deres udvikling af principper bør tage hensyn til den offentlige mening – så at sige gå i dialog med offentligheden og inkludere den i det „vi“, som udvikler principperne, og på den anden side om offentligheden og politikerne bør

og kan bruge normativ politisk teori i deres (demokratiske) menings- og viljesdannelse.

Normativ politisk teori behandler, hvilke principper der bør regulere vores politiske adfærd og lovgivning, og jeg fokuserer på principper for asyl- og indvandring, dvs. hvilke rettigheder henholdsvis stater og migranter har eller ikke har overfor hinanden. Denne artikel fokuserer på liberal politisk teori, fordi det især er her man finder den store afstand til den danske politik og offentlige mening. Jeg forstår i denne sammenhæng liberal teori bredt som normativ politisk teori, der tager udgangspunkt i individet og anser alle individer som havende lige moralsk værd – ift. indvandringsspørgsmålet er det afgørende, at menneskers moralske værd og rettigheder anses som uafhængige af nationalitet og fødested.³ Der er naturligvis også normative politiske teoretikere, som ligger tættere på den offentlige mening og faktisk praksis inden for asyl- og indvandringspolitikken (fx Walzer 1983 og Miller 1995, 2007 og 2008b) og deres synspunkter vil blive inddraget som kontrast.

Faktisk politik eller politisk praksis henviser i denne artikel til, hvad der faktisk gøres, siges og menes blandt politiske aktører – alt dét, vi ved noget om fra bl.a. den forklarende politologi. Man kan her skelne mellem afhængighed af universelle fakta om mennesker og samfund (mennesker stræber efter magt, magt korrumpere og den slags) og fakta om partikulære samfund (mange danskere går ind for en stram asyl- og indvandringspolitik) (se Miller 2008a, 39). Jeg skal komme ind på begge slags fakta, men er særlig interesseret i, om politisk teori bør være afhængig af, altså tage hensyn til, partikulære fakta, særligt om politisk teori skal tage hensyn til specifikke befolkningers politiske holdninger – i vores sammenhæng danskernes holdninger til asyl og indvandring. Når vi taler om, hvorvidt politisk teori skal være afhængig af faktisk politik, skal vi også sondre mellem afhængig af den i udvikling af principper og i appliceringen af principper. Det er det første, der er kontroversielt (Miller 2008a, 30f).

Carens' abstrakte argument

For at få en idé om den type politisk teori, der når frem til radikalt anderledes resultater, end hvad de fleste danskere (tilsyneladende) finder påkrævet eller ville acceptere i forhold til indvandrere, lad os se på Joseph Carens' argument for åbne grænser. Carens udgav i 1987 artiklen „Aliens and Citizens: The Case for Open Borders“, som siden er blevet en klassiker inden for emnet. Carens argumenterer for, at neoliberale rettighedstænkere (som Robert Nozick), socialliberale (som John Rawls) og utilitarister alle, hvis de vil være tro mod de grundlæggende principper i

deres teorier, må acceptere stort set åbne grænser. Han sammenligner statsborgerskab i et rigt demokratisk land med et feudalt privilegium og mener, at det er ligeså svært at forsvare udelukkelse af andre fra at nyde det første som at retfærdiggøre det sidste (Carens 1987, 252; 1992, 26). At konklusionen om åbne grænser og fri migration ligger milevidt fra, hvad de fleste danskere ville acceptere og fra VK(O)-regeringens faktisk førte politik er oplagt. Men det interessante i vores sammenhæng er den type argument, Carens fremfører.

Carens gør mest ud af en videreudvikling af et Rawlsiansk argument, og det er dét, jeg vil fokusere på. Det helt centrale for denne type argumentation er abstraktion. Ifølge Rawls' teori må man for at finde frem til de rette retfærdighedsprincipper abstrahere fra nogle fakta omkring én selv (såsom hvilken socialklasse man er født ind i, hvilke talenter man har, og hvad ens opfattelse af det gode liv er). Sådanne fakta er moralsk set arbitrære, dvs. der er ingen gode moralske grunde til, at sådanne fakta skulle have lov til at spille ind på, hvilke retfærdighedsprincipper der er de rette. Carens argument er, at fødested og nationalitet er ligeså arbitrære som de andre aspekter af den enkelte, som dem, Rawls mener, at man bør være uvidende om, når man vælger retfærdighedsprincipper. Og ifølge Carens ville konsekvensen af til dels at inkludere fødested og nationalitet i „uvidenshedssløret“ og til dels at gøre den oprindelige situation global, at man blandt retfærdighedsprincipperne ville inkludere en ret til international bevægelsesfrihed, hvilket indebærer åbne grænser. Tankegangen er, at når man ikke ved, hvilket land man bliver født i, vil man vælge at være fri til at kunne flytte til et andet land. Den grundlæggende normative intuition bag Carens' Rawlsianske argument er, at det er uretfærdigt, at tilfældigheder (hvilken klasse eller land man fødes i) skal være afgørende for ens livsmuligheder.

Den form for politisk teori, som Carens bedriver, er altså én, som når frem til sine konklusioner – til hvilke rettigheder migranter har – ved at abstrahere fra politisk praksis. I særdeleshed bygger den på den ide, at det moralske synspunkt – altså det synspunkt, hvorfra man afgør, hvad der er retfærdigt – opnås ved, at man tilsidesætter sin partikulære identitet, inklusiv nationale identitet. Det betyder – i hvert fald tilsyneladende – at teoretikeren i udviklingen af retfærdighedsprincipper ikke inddrager bestemte befolkningers holdninger. Carens ignorerer med andre ord, at mange mennesker lægger stor værdi i deres nationale identitet og ignorerer offentlighedens holdninger til indvandring. Frem for at se på, hvad der ville være acceptabelt for partikulære mennesker eller befolkninger, prøver han at afdække, hvad der ville være acceptabelt

for et abstrakt rationelt individ, eller for alle rationelle individer. Som jeg skal komme tilbage til, skal vi dog ikke overdrive den abstraktion fra praksis, som man finder hos Carens og Rawls. For de spørger ikke blot, hvad der ville være acceptabelt for rationelle individer, men hvad der ville være acceptabelt for individer, der har den holdning, at mennesker bør behandles som frie og lige. Og disse værdier om frihed og lighed er vel en del af „vores“ eller den vestlige tradition og kultur. Ikke desto mindre er der stor afstand mellem Carens' argument for fri indvandring og den offentlige mening i fx Danmark. Så måske skal vi skelne mellem (a) accept af abstrakte normer (fx alle bør behandles som lige og frie) og (b) specifikke holdninger eller policy-præferencer (fx indvandringen bør begrænses). Det er kun (b) Carens' teori ignorerer.

Realisme og adskillelsen af er og bør

Én indvending mod „idealistiske“ argumenter såsom Carens' argument for åbne grænser er, at det er urealistisk, at det nogensinde vil blive accepteret og implementeret. Som Matthew E. Price skriver (2009, 2):

As a matter of theory, much can be said for this position. As a practical matter, it is a political non-starter. Immigration quotas might be increased, but they will not be abandoned altogether; and for the foreseeable future, ordinary immigration is likely to remain available only to those who have something to offer: job skills; resources to invest; a family connection to citizens or permanent residents; or (in some places) a shared ethnicity.

Price beskrivelse passer meget godt overens med den seneste udvikling i dansk indvandringspolitik, hvor man er begyndt at åbne grænserne for indvandrere, som har noget at give os, altså som Danmark – eller det danske arbejdsmarked – har brug for. Så hvis realisme betyder tæt på den nuværende praksis, så er han realistisk.

Hvor Price fokuserer på Carens' konklusion – retten til frit at krydse landegrænser – kan man til selve Carens' konstruktion med at kræve, at mennesker ignorerer deres nationale identitet indvende, at dette også er urealistisk. Mange mennesker sætter pris på deres nationale identitet og føler, at de har særlige forpligtelser over for mennesker fra deres egen nation – og det må vi acceptere (Miller 1995; 2007). Et standardsvar på sådanne indvendinger kan vi finde hos Phillip Cole (2000, 108) i en af de få monografier om indvandring og politisk teori, *Philosophies of Exclusion*:

[Some demand] that political philosophy should swallow a dose of realism, and accept that people just *do* value their national identities, and just do prioritize their national relationships: it is pointless to do political philosophy in a way that does not take this into account ... We can reply, as one always can to realist responses, that this simply misses the point. Whatever people do in practice, the question remains whether they ought to do it.

Coles svar på realismeindvendingen følger Immanuel Kants sondring mellem empiriske love „ifølge hvilket alt sker“ og moralloven „ifølge hvilket alt skal [eller bør] ske“ (Kant 1999, 32). Denne sondring er i mange sammenhænge utrolig vigtig og selve grundlaget for at bedrive etik og normativ politisk teori. Hvis vi ikke kan stille et „bør“ over for et „er“, så ville der kun være plads til den beskrivende og forklarende videnskab.

Ikke desto mindre kan adskillelsen af „er“ og „bør“ ikke hjælpe os til at afgøre, hvorvidt politisk teori bør inddrage eller gå i dialog med de værdier og normer, bestemte befolkninger faktisk har. Det er der to grunde til og begge kan illustreres ved en diskussion af Coles kritik af kommunitarismen og den liberale nationalisme. Meget kort fortalt mener kommunitarister som Michael Walzer og David Miller, at moralsk refleksion ikke skal begynde med abstrakt forståede individer (som hos Rawls og Carens), men derimod med partikulære mennesker og deres relationer i partikulære fællesskaber og kulturer (Walzer 1983, 5; Miller 1995). Helt centralt i kommunitarismen er, at politiske teoretikere skal *tage udgangspunkt i de værdier*, som kan findes i partikulære fællesskaber. Ifølge Millers liberale nationalisme må man tage udgangspunkt i, at det er bredt accepteret, at vi har særlige forpligtelser over for mennesker fra vores egen nation.

De to punkter, som ignoreres i Coles indvending og sondringen mellem er og bør, er følgende: (1) Walzer og Miller siger ikke, at teoretikeren skal acceptere alle de holdninger en partikulær befolkning har, men kun at teoretikeren skal *tage udgangspunkt i* disse. Selv om Miller siger, at man skal tage udgangspunkt i, at folk har en stærk nationalfølelse, siger han ikke, at alle udtryk for denne følelse skal accepteres. Teoretikerens opgave er at eksplicite og udvikle fælles værdier på baggrund af det bestående og ikke blot at acceptere, hvad der er. (2) Når man fokuserer på en befolknings holdninger og værdier, ser man ikke blot på, hvad der gøres – på „er“. Teoretikeren undersøger, hvad et fællesskab (dybest nede) mener, der bør gøres men måske ikke gør. Man kan på denne baggrund bruge et fællesskabs værdier mod dets praksis, eller vise hvilke implikationer værdierne har. I

begge disse tilfælde hjælper en simpel adskillelse af „er“ og „bør“ ikke, for der er et „bør“ indbygget i „er“. Med andre ord, det faktiske indeholder sine egne normer om, hvad der bør gøres. Spørgsmålet om, hvorvidt politisk teori bør inddrage faktisk politik, er altså ikke et spørgsmål, om hvorvidt den skal acceptere nuværende praksis – det er der næppe nogle politiske teoretikere, der mener, man skal. Det er snarere et spørgsmål om, hvorvidt (eller i hvor høj grad) politisk teori bør tage udgangspunkt i og/eller gå i dialog med de holdninger og værdier, som partikulære befolkninger har eller ej.

Tre mulige grunde til at inddrage politiske realiteter i politisk teori om indvandring

Ovenstående afsnit viser ikke, om normativ politisk teori om asyl og indvandring skal inddrage politiske realiteter eller ej. Det viser blot, at det ikke er en tilstrækkelig grund til at afvise en sådan inddragelse at henvise til, at der er forskel på, hvad folk faktisk gør, og hvad de bør gøre. Jeg vender mig nu mod tre andre mulige grunde til at inddrage politisk praksis i normativ politisk teori om asyl og indvandring. De tre grunde vedrører: (1) praktisk relevans; (2) erkendelsesteori og (3) demokratiske normer.

(1) Praktisk relevans

Den første grund til at inddrage politiske realiteter i normativ politisk teori om asyl og indvandring vedrører praktisk relevans. Mere præcist angår dette muligheden for, at politisk teori kan have indflydelse på faktisk politisk handling og policy. Matthew J. Gibney hævder, blandt andet imod Carens, at en politisk teori, der ignorerer politiske realiteter „purchase[s] its moral purity at the cost of practical relevance“, og vi skal ikke „allow normative theory to drift loose from the real world of political debate, choice and, ultimately, action“ (2004, 228, jf. 260). I *The Ethics and Politics of Asylum* argumenterer Gibney for, at en normativ teori om asyl bør have både etisk styrke og praktisk relevans, og det får den ved at kombinere en overbevisende værditeori med handlingens udfordringer (Gibney 2004, 15f). For mit fokus er det relevante aspekt af Gibneys diskussion, hvad han mener med handlingens udfordringer, og hvordan han mener normativ teori skal inddrage disse.

Gibneys (2004, 5) formål er at undersøge „what a morally acceptable response to refugees and asylum seekers would look like“. Mit spørgsmål er hvorvidt (eller i hvilken udstrækning) en sådan undersøgelse kræver inddragelse af, hvad der faktisk er muligt eller sandsynligt at få gennemført. Gibneys svar er ja, idet han mener, at det er nødvendigt at inddrage en diskussion af stater karakter og kapaciteter, samt overvejelser omkring konsekven-

serne af deres handlinger (Gibney 2004, 15 og kap. 7). I sin diskussion af handlingens udfordringer er det netop *statens* karakter, Gibney fokuserer på. Kort fortalt er det karakteristiske ved stater, at de er *partikularistiske* aktører, dvs. at selve deres *raison d'être* er at give prioritet til deres egne borgeres interesser (Gibney 2004, 197ff, 211). Gibney medgiver, at globaliseringen har udfordret den suveræne nationalstat, men den er stadigvæk den primære aktør, som borgerne henvender sig til for at beskytte deres interesser. Og nok så vigtigt:

In times when Western states are finding it increasingly difficult to live up to the expectations of their citizenries, states are under more pressure than ever to show clearly and unambiguously that the interests that they pursue are those of their citizens. In this kind of environment, states are unlikely to expand their responsibilities towards outsiders. (Gibney 2004, 210f)

Ifølge Gibney må en moralsk acceptabel asylpolitik tage hensyn til, at stater „are extremely resistant to the moral claims of outsiders“. „When states accept refugees, they are responding to extremity, not equality“ (Gibney 2004, 211, 212). Og selv hvis en regering skulle være overbevist om det moralsk rigtige i en mere generøs asylpolitik, så skal den være opmærksom på konsekvenserne af sine handlinger (Gibney 2004, 212ff). Her inddrager Gibney det såkaldte „backlash argument“, som siger, at indførelse af en mere åben asyl- og indvandringspolitik kan føre til modreaktioner fra befolkningens side, hvilket betyder, at en del af befolkningen vil presse på for en endnu strammere politik, end hvis regeringen havde ført en politik, der lå tættere på flertallets ønsker.

På denne baggrund forslår Gibney, hvad han kalder det humanitære princip: „the principle holds that states have an obligation to assist refugees when the costs are low“ (Gibney 2004, 231). Han beskriver dette princip som et „realistisk alternativ“ til blandt andet Carens' argument for international bevægelsesfrihed, men som samtidig mere krævende end nutidig praksis i vestlige stater – det humanitære princip ville kræve, at vestlige lande bliver væsentligt mere åbne overfor flygtninge, end tilfældet er i dag (Gibney 2004, 233, 243). Det humanitære princip anerkender pligter baseret på vores fælles menneskelighed – særligt pligten til at hjælpe folk i nød – men accepterer samtidig, at stater ikke behandler udefrakommende på lige fod med deres egne borgere. Og ved at inkludere forudsætningen om, at hjælp til fremmede kun er påkrævet, hvis omkostningerne ikke er for høje, skulle man undgå „backlash“, altså en folkelig modreaktion, der fører til moralsk set værre resultater (Gibney

2004, 234). I relation til den tidligere nævnte sondring mellem udvikling og applicering af principper, så mener Gibney ikke blot, at man bør se realiteterne i øjnene i forhold til anvendelsen af principperne (applicering), men at realiteterne bør påvirke selve udviklingen af principper. Hans humanitære princip er udviklet ud fra et ønske om at formindske afstanden mellem „bør“ og „er“, eller med andre ord for at tilnærme „bør“, hvad man faktisk gør.

Hvordan skal vi evaluere Gibneys tilgang til en normativ teori om asylpolitik? Bemærk at Gibney antager to tæt relaterede forhold angående politisk teori. For det første antager han, at politisk teori skal være direkte anvendelig og policy-orienteret. Og for det andet antager han, at politisk teori skal henvende sig til policy-makers eller stater/regeringer. Hvis en teori ikke kan bruges af stater eller regeringer til at udforme deres politik på asylområdet er den ikke „relevant“, lyder den dobbelte antagelse med andre ord. De to antagelser skal vurderes separat, da de ikke gensidigt forudsætter hinanden.

Det er svært at være imod relevans og anvendelighed. Hvem vil lave teori, der er irrelevant og uanvendelig? Men spørgsmålet er mere specifikt, nemlig om politisk teori skal være direkte anvendelig og komme med konklusioner, der kan bruges i policy-making. Gibneys antagelse er desuden ikke blot, at politisk teori skal være policy-orienteret men også, at der skal være en vis sandsynlighed for, at teoriens forskrifter accepteres, følges og har de intenderede konsekvenser. For mig at se er det ikke oplagt, at politisk teori nødvendigvis skal kunne have indflydelse på politisk handling for at være god teori. I hvert fald ikke den direkte indflydelse på policy-making, som Gibney lægger op til. Der kan ligge en vigtig opgave i at undersøge, hvad der er rigtigt og forkert på fx asylområdet også helt uafhængig af, hvorvidt den politiske teoris konklusioner ville blive bredt accepteret og lede til forandring eller ej.⁴ Dette betyder ikke, at politisk teori ikke skal opstille normer, som kan guide policy-making. Pointen er derimod på den ene side, at de teoretiske princippers gyldighed ikke kan være afhængige af den empiriske sandsynlighed for politisk accept og på den anden side, at ikke kun normative principper er relevante for policy-making.

Det er en farlig vej at gå at forestille sig, at princippers gyldighed afhænger af realistiske overvejelser angående sandsynligheden for deres implementering. Det gør sig særligt gældende i forhold til Gibneys brug af backlash argumentet. Det er muligt, at det klogeste af en regering nogle gange ikke er at gøre det moralsk optimale (fx åbne grænserne helt), men at gøre det næstbedste (optage lidt flere flygtninge, eller følge Gibneys humanitære princip), for at undgå moralsk suboptimale konsekvenser

(endnu mere lukkede grænser). Men selv hvis en regering er „tvunget“ af omstændighederne (en befolkning, som går ind for en stram indvandringspolitik) til at følge en politik, der moralsk set ikke er optimal, er det vigtigt, at normative politiske teoretikere ikke beskriver denne politik som det moralsk rigtige. En sådan politik bør derimod beskrives som en nødvendig men beklagelig strategi, som kun bør følges under de givne omstændigheder. Men for at skelne mellem det moralsk optimale og det moralsk bedste under omstændighederne, er der behov for en politisk teori, som ikke reducerer det moralsk rigtige til det faktisk mulige (jf. Carens 1996, 166ff; 2008, 442). En sådan teori ville desuden kunne supplere med et kritisk perspektiv på de omstændigheder, der i det realistiske argument tages for givet. Problemet med backlash argumentet er, at det accepterer befolkningens modreaktion frem for at opstille et kritisk argument, som kan udfordre den offentlige mening.

Henvisningen til den offentlige mening leder mig videre til Gibneys anden antagelse, nemlig at politisk teori skal henvende sig til regeringer. Gibney er eksplicit omkring, at han ønsker at give præskriptioner til stater eller regeringer: det er deres handlemuligheder, han interesserer sig for. Den offentlige mening bliver nævnt men kun i andet led. Gibney antager, at det er befolkningerne i de vestlige lande, der er mest bekymrede for indvandringen, og at hvis en mere human asylpolitik skal have en chance, så må regeringerne arbejde på at omforme den offentlige mening (Gibney 2004, 244-46). Men der er gode demokratiske grunde til, at den politiske teori skal henvende sig til offentligheden frem for politikerne (Loftager 2009, 244ff). Hvis den politiske teori henvender sig direkte til politikere/regeringer og ikke til offentligheden, er der en fare for at skabe endnu større afstand mellem politikere og befolkning. Det samme gælder Gibneys fokus på policy-making, som indebærer en politikforståelse, som ekskluderer almindelige menneskers aktive deltagelse.

En indvending mod ovenstående diskussionen af relevans – og imod Carens, som jeg flere steder har trukket på – er, at den ser politisk praksis og offentlig mening som eksterne i forhold til udviklingen af normative principper. Det vil sige, at „relevansargumentet“ samt mine indvendinger mod det, begge bygger på en forestilling om moralske principper og politisk praksis som to adskilte størrelser, og diskussionen har kun berørt om – eller i hvilket omfang – principper skal tilpasses realiteterne.⁵ De to næste grunde til at inddrage politisk praksis i normativ teori om asyl og indvandring indebærer et mere internt forhold mellem udviklingen af principper på den ene side og den politiske praksis på den anden side. De handler ikke blot om at bygge bro mellem værditeori og

politisk handling men om værdiernes gyldighed. I de næste to afsnit fokuserer jeg på den offentlige mening og den offentlige deliberation, som de mest relevante aspekter af den politiske praksis at inddrage i politisk teori.

(2) *Erkendelsesteoretisk argument*

Den anden grund til at inddrage politisk praksis og særligt den offentlige mening i politisk teori om indvandring er erkendelsesteoretisk. Erkendelsesteori vedrører, hvordan vi opnår viden, og spørgsmålet i vores sammenhæng er, hvordan vi opnår viden om, hvad der er rigtigt og forkert i forhold til asyl- og indvandringspolitikken. En erkendelsesteoretisk grund til at inddrage politisk praksis i udviklingen af politiske principper bygger på en afvisning af, at vi kan opnå moralsk viden ved at abstrahere fra, hvad partikulære mennesker – eller et partikulært fællesskab – faktisk mener. Jeg vil gerne diskutere to forskellige erkendelsesteoretiske argumenter for, at man bør inddrage folks holdninger – et kontekstuelt-kommunitaristisk og et deliberativt-demokratisk.

Det kontekstuelt-kommunitaristiske argument har vi allerede mødt ovenfor, det er det argument, vi finder hos blandt andre Michael Walzer og David Miller. Den grundlæggende erkendelsesteoretiske tese er, at moralsk viden opstår i og henvender sig til partikulære fællesskaber. Viden om, hvad der er rigtigt og forkert, hvilke pligter og rettigheder vi har, er noget vi lærer fra de partikulære relationer, vi har med andre mennesker, og vedrører disse relationer. Det giver ingen mening at spørge om, hvad individer uden for nogen som helst kulturel sammenhæng ville vælge, for moral handler om, hvordan vi forstår os selv og vores værdier, som de partikulære individer, vi er og som tilhørende de partikulære fællesskaber, vi er en del af (Walzer 1983; Miller 1995). I forhold til immigrationsspørgsmålet betyder denne tilgang, at ethvert politisk fællesskab må afgøre med sig selv, hvad dets fælles forståelser, identitet og værdier er og på denne baggrund afgøre hvor mange og hvem, der kan lukkes ind. Som nævnt ovenfor betyder dette ikke, at kommunitarister ikke kan være kritiske over for et lands politik, men at den politiske teoretikers kritik må basere sig på de fælles forståelser og værdier det givne samfund faktisk har, altså være en immanent kritik.

Den centrale pointe i kommunitarismen er, at moralprincipper kun giver mening, hvis de bygger på adressaternes forud givne forståelser, og at sådanne fælles forståelser kun findes i mindre fællesskaber, og ifølge Millers liberale nationalisme, i nationer. Det moralske synspunkt udgøres derved af nationen og kan ikke inkludere udefrakommendes alternative syn eller kritik. Dette forekommer problematisk i forbindelse med en nationalstats

asyl- og indvandringspolitik, som jo ikke bare påvirker nationen selv men også kan påvirke og skade udefrakommende (Cole 2000, 92, 104). Ud fra kommunitarismens antagelser kan nationens politik ikke forstås og dermed heller ikke begrundes over for „outsiders“. Dette forekommer ikke blot etisk problematisk men også videnskabssteoretisk uplausibelt. Kan det virkelig være rigtigt, at nationer er så lukkede etiske fællesskaber, at der ikke kan opnås fælles forståelser med udefrakommende? (Cole 2000, 94f)

Et andet problem for fx Walzer er, at „vores“ kultur faktisk er liberal, og at det er usandsynligt, at fx amerikanere (som Walzer selv) eller danskere ikke kan forstå den liberale forståelse af individer som frie og lige og de forpligtelser, der følger heraf (Carens 1987, 268ff). Som jeg var inde på tidligere, kræver Rawls og Carens teoretiske tilgang godt nok en form for abstraktion, men de bygger samtidig på principper om frihed og lighed, som er en vigtig del af den vestlige kultur. Man kan også sige det på den måde, at abstraktion og universalisme er en del af „vores“ kultur. Og selv hvis Walzer og Miller havde ret i, at „vores“ principper ikke kan forstås af andre (hvad jeg dog har stillet spørgsmålstegn ved), så følger det ikke deraf, at andre ikke skal kunne tage del i den måde, hvorpå principperne fordrer, at rettigheder og pligter fordeles (Cole 2000, 92ff). Så hvis det erkendelsesteoretiske argument betyder, at der skal være et sammenfald mellem de, der kan forstå principperne og dem, der kan nyde godt af dem, så leder det til dybt paradoksale resultater, hvis vores principper faktisk er universalistiske og hvis moralsk forståelse faktisk er partikulær. Og selv om det til tider kan være imperialistisk at ville udbrede „vores“, vestlige principper til andre, så er det en vanskelig indvending at fremføre mod retten til at opnå asyl eller anden form for opholdstilladelse. For i det sidste tilfælde er der jo ikke tale om, at „vi“ tvinger folk til at følge vores normer, men derimod om at vi anerkender nogle krav, de stiller.

Lad os se på det erkendelsesteoretiske argument, der bygger på deliberativ demokratiteori. Forskellen til det netop behandlede kommunitaristiske argument er først og fremmest, at der her tages udgangspunkt i den offentlige mening som en mere dynamisk størrelse. Hvor kommunitarister mener, at politisk teori bør udvikles på baggrund af et fællesskabs fælles forståelser, så er pointen med det deliberativt demokratiske argument, at normerne eller principperne skal udvikles i dialog med offentligheden.

En grundlæggende erkendelsesteoretisk tese i deliberativ demokratiteori er, at ingen har privilegeret indsigt i sandheden eller det moralsk rigtige, og at gyldighed kun kan afgøres som resultat af fælles dialog. Hvad der er det

rigtige at gøre, kan altså ikke afgøres af teoretikeren alene, men afhænger af, hvad der kan accepteres af alle berørte i fælles deliberation. Jeg kan ikke forsvare dette synspunkt her (se Rostbøll 2008, kap. 7), men vil påpege, at der kan udledes to forskellige konsekvenser for spørgsmålet om forholdet mellem politisk teori og offentlig mening.

Den første mulighed er, at den politiske filosofi begrænser sig til at undersøge, hvilke betingelser og procedurer der er nødvendige for, at den offentlige deliberation kan nå til legitime resultater, mens offentligheden selv må afgøre hvilke specifikke politikker, der er de rigtige at forfølge (Laden 2001, 5f). Men denne tilgang til politisk teori er svær at relatere til indvandringsspørgsmålet, da den indebærer, at politisk teori kan bidrage med meget lidt af substans på specifikke områder. Dog ville man kunne sige noget om, hvem der skulle inkluderes i dialogen om indvandringspolitik, fx at denne dialog ikke kan føres af statsborgere alene, men skal inkludere alle berørte parter. En anden tilgang ville være, at den politiske teoretiker udvikler normer om indvandringsspørgsmålet i dialog med offentligheden. Det vil sige, at teoretikeren ikke blot tager udgangspunkt i fælles opfattelser (som Walzer), men at han eller hun diskuterer med faktiske bidrag til den offentlige debat, både for at lære af dem og for at afprøve deres gyldighed med den politiske teoris redskaber (de-Shalit 2006, 89).

Mine forbehold over for de to deliberativt-demokratiske argumenter er ikke af erkendelsesteoretisk art, men er mere normativt-demokratiske. Derfor tages det op i følgende underafsnit. Her vil jeg blot nævne det vigtige i en vis grad af erkendelsesteoretisk ydmyghed blandt politiske teoretikere. Selv om man afviser værdirelativisme, må vi erkende, at moralske spørgsmål er komplicerede, og at politiske teoretikere kan tage fejl. Dette er en god grund til at gå i dialog med offentligheden, som ifølge deliberativ demokratiteori under gode vilkår kan bidrage til at generere viden og afgøre gyldigheden af normative principper.

(3) Normativt-demokratisk argument

Den tredje grund til at inddrage politisk praksis og særligt den offentlige mening i udviklingen af principper for asyl- og indvandringspolitikken er, at det ville være udemokratisk ikke at gøre det. Med andre ord er ideen den, at politisk teori *for at undgå paternalisme og elitisme* skal inddrage den offentlige mening i sin udvikling af normative principper.⁶ Den form for inddragelse af den offentlige mening, der tænkes på her, adskiller sig fra det tidligere nævnte backlash argument, idet man ikke blot ser den offentlige mening som en ekstern begrænsende faktor på en bestemt aktørs (fx en regerings) handlemu-

ligheder, men som intern i forhold til eller en del af selve udviklingen af normative principper. Man kan forestille sig forskellige måder, hvorpå den offentlige mening kan være en del af normativ teoriudvikling, fra inddragelse af meningsmålinger til aktivt engagement med bidrag til den offentlige debat (Miller 2008a, 47; de-Shalit 2006, 79-107). Målet er, hvad Avner de-Shalit (2006, 9) har kaldt en „demokratisering af den politiske filosofi“.

Umiddelbart finder jeg ideen om at demokratisere den politiske teori attraktiv. Der er dog nogle problemer og farer, som vi skal være opmærksomme på. Vi skal være forsigtige med, at målet med at undgå elitisme og paternalisme ikke fører til, at vi forudsætter det, som vi vil vise. Husk på, at det vi undersøger er, om politisk teori bør inddrage den offentlige mening, og givet dette formål kan det ikke være tilstrækkeligt at henvise til, at det ville være udemokratisk at undlade det, hvis udemokratisk er defineret ved tilsidesættelse af den offentlige mening. For så ville vi komme op med det tautologiske svar, at politisk teori bør inddrage den offentlige mening, fordi den bør inddrage den offentlige mening.

Hvis en politisk teoretiker siger, at han eller hun inddrager den offentlige mening i det politiske fællesskab, han eller hun henvender sig til – hvis han eller hun fx inddrager danskernes „strammerholdninger“ i indvandringssspørgsmål frem for at plædere for andre mere liberale principper – fordi det ville være udemokratisk eller elitært ikke at gøre det, så forudsætter han eller hun, at det er forkert at være elitært. Men hvor kommer denne demokratiske norm fra? I en forstand kommer den norm før engagementet med den offentlige mening og regulerer, hvordan politiske teoretikere skal forholde sig til og adressere ikke-teoretikere. Men så kan normen ikke komme fra den offentlige mening. Det kan godt være, at den offentlige mening deler denne demokratiske norm om anti-elitisme. Men når vi teoretikere skal afgøre, hvorvidt vi skal inddrage den offentlige mening, kan vi ikke allerede have accepteret dét, som er oppe til diskussion. Det ville være tautologisk at hævde, at grunden til at vi skal lytte til den offentlige mening er, at folket synes, at alt andet er elitært. Det er jo netop spørgsmålet, om teoretikere bør tage udgangspunkt i den offentlige mening, der skal afgøres, og så kan man ikke gøre folkets mening til dommer. Hvis inddragelse af den offentlige mening i politisk teoretiske overvejelser er normativt begrundet, så må disse normer først selv begrundes.

Man kan sige, at ovenstående argument forpligter den politiske teoretiker på en demokratisk norm om lige deltagelse, men ikke på mere specifikke principper, fx om hvilke rettigheder og pligter stater og immigranter har. Så det er muligt, at der fra teoretikerens side skal

foreligge en begrundelse af demokratiske normer, mens specifikke principper om bestemte policy-områder skal udvikles i samspil med eller af et givet politisk fællesskab selv. Denne arbejdsdeling passer overens med den ene af de to deliberativt-demokratiske argumenter, som jeg nævnte ovenfor. Jürgen Habermas har argumenteret for, at filosofien skal begrænse sig til at analysere procedurer og betingelser for rationel deliberation, mens det er op til de berørte parter selv at finde frem til svarene på mere substantielle spørgsmål (Habermas 1996, 93f). Inden for demokratiteori er der store fordele ved dette „proceduralistiske“ argument (se Rostbøll 2008, 146f, 188-95), selv om man kan stille spørgsmålstejn ved Habermas’ skarpe adskillelse af procedurale og substantielle normer. Men når det kommer til et område som asyl- og indvandringspolitik, så hjælper det os ikke så meget. Det kan måske bidrage til at opstille nogle kritiske standarder for de betingelser, som politikken bestemmes under samt til at give retningslinjer for, hvem der bør deltage i den demokratiske proces, hvor beslutninger angående indvandringspolitikken tages, men det kan ikke sige noget om det mere substantielle spørgsmål angående, hvad der bør besluttes.

Et andet problem ved ideen om demokratiseringen af politisk teori angår, hvem der udgør det demos eller folk, der skal have indflydelse på udviklingen af principperne for udlændingepolitikken. Skal det være dem, der allerede er en del af en stat, der udgør det relevante folk – fx danske statsborgere i Danmark (Walzer 1983, 62)? Eller skal det være alle dem, der er underlagt eller berørt af principperne, hvilket ville inkludere potentielle immigranter og asylansøgere (se Abizadeh 2008)? Det er ikke tilstrækkeligt at sige, at man skal lytte til folket, vi må også vide hvilket folk, der er tale om. Politisk teori kan netop bidrage med at udvikle principper for, hvem der tilhører det folk, der bør lyttes til. Der kunne jo ligge en form for udemokratisk elitisme og illegitim tvang overfor potentielle immigranter i, at kun danskere bestemmer, hvem der kan bo „på det stykke gamle jord, der ligger mellem Skagen og Gedser og mellem Dueodde og Blåvandshuk“ for at citere en konservativ minister (Mikkelsen, 2005).

Jeg har argumenteret for, at politiske teoretikere ikke blot kan forudsætte men må begrunde, hvorfor politisk teori skal undgå at være elitær. Jeg er også tiltrukket af den proceduralistiske model, men vil alligevel komme med et alternativt forslag til, hvordan politisk teori kan udtale sig om mere substantielle emner, uden at bryde med de demokratiske normer, som den selv forsvaret.

Normativ teori kan være adskilt fra politisk praksis og den offentlige mening mht. den måde, hvorpå normer og principper udvikles, men også i den forstand at dens

resultater ikke har den hensigt at blive direkte appliceret. Angående det sidste er det nemlig ikke oplagt, at de principper, som politiske teoretikere når frem til, har det formål at blive direkte anvendt. Det er fx muligt at se den politiske teoris rolle som begrænset til at bidrage med input til den offentlige debat om et emne ud fra dens særlige perspektiv og ekspertise, uden at anse disse som det endelige ord eller som autoritativt for nogen (Rostbøll 2009). Dette leder frem til de fire muligheder i følgende tabel:

Politisk-teoretiske principper	Direkte anvendelige	Ikke direkte anvendelige
Udviklet i abstraktion fra faktisk politik	1	2
Udviklet i samspil med faktisk politik	3	4

Der ligger den risiko i den demokratisering af politisk teori som de-Shalit foreslår, at den indebærer, at man anser den politiske teoris resultater som direkte anvendelige policyforslag (tabellens felt 3). Hvis den politiske teori udvikler sine principper i dialog med offentligheden, så har de samme form og formål, som offentlighedens egne diskussioner, der jo bl.a. har som formål direkte at påvirke politisk praksis og lovgivning. Der kan imidlertid være gode (demokratiske og andre) grunde til at se den politiske teoris formål som værende en mere indirekte påvirkning af politisk praksis.

For det første er politiske teoretikere specialiserede i en bestemt type argumentation med et særligt formål. Den offentlige debat indeholder et hav af forskellige typer af argumenter – moralske, etiske, pragmatiske, strategiske, realistiske osv. – og hvis politiske teoretikere også skal inddrage alle disse, kan de ikke længere gøre, hvad de er bedst til. Endvidere, som Veit Bader (2005, 353) har bemærket, må politiske teori „take into account the complexity of practical judgment and, at the same time, to admit that it does not possess a method to exactly compare, let alone calculate, the diverging moral, ethico-political, prudential, and realist reasons.“

Der kan i denne sammenhæng være en pointe i den adskillelse af politik og videnskab, som fortalere for den videnskabelige værdirelativisme argumenterer for – men ikke pga. relativismen, som de tror (Sørensen 2005; Rostbøll kommende). Snarere bør forskeren være apolitisk i den forstand, at han eller hun søger sandheden eller det moralsk rigtige uafhængigt af muligheden for, at det bliver accepteret og implementeret. Hvis normativ politisk teori forsøger at være direkte relevant i policy-sammenhæng er der en fare for, at den bliver politisk på en uheldig måde, en måde som svækker dens søgen efter det legitime og retfærdige. Det afgørende er her, at videnskaben har

et andet formål end politik. Videnskabens formål er at afdække det sande og rette, politik er det muliges kunst.

For det andet skal politisk teori kunne bidrage med kritiske og utopiske perspektiver, som ofte er udelukkede i den offentlige debat. Der er en fare for, at en politisk teori, der lægger sig for tæt op af den offentlige debat ikke kan sige noget radikalt anderledes og nyt (Rostbøll 2009). Hvis politiske teoretikere lader sig begrænse af de samme faktorer som andre deltagere i den offentlige debat (fx præmisser der er alment accepteret, det politisk mulige), så mister vi en vigtig kritisk distance. Formålet med politisk teori må bl.a. være at kunne sige det upopulære og provokerende, for på denne måde at kunne skabe fornyet refleksion fra et standpunkt uden for den almindelige offentlige debat.

For det tredje er det vigtigt, at den politiske teoris resultater ikke præsenteres som autoritative for en befolkning eller som en erstatning for den demokratiske proces' resultater. Selvfølgelig kan man sige, at principper udviklet i samspil med offentligheden (felt 3 og 4 i tabellen) viser større respekt for den demokratisk-deliberative proces end principper udviklet i abstraktion fra den offentlige mening (felt 1 og 2). Men når formålet med politisk teori anses for at være direkte anvendelighed, altså at komme med policy-forslag, så er der en fare for, at teoretikeren fremtræder som ekspert – uanset om normerne er udviklet i dialog med offentligheden (felt 3) eller ej (felt 1). Hvis teoretikeren udvikler normerne i dialog med offentligheden og mener de skal være direkte anvendelige (felt 3), så er det en risiko, at den politiske teoretiker fremstiller sig selv, som den, der kan afgøre, hvad folket faktisk vil.

For mig at se er der altså gode grunde til, at normative teoretikere understreger, at deres resultater ikke er direkte anvendelige eller ment som autoritative bud på policy.

It may be deplored that practical philosophy is unable to prescribe exactly what we have to do, or this fact may be welcomed as a condition of freedom for *public deliberation and democratic decision-making* informed by context-specific moral arguments and by the critical social sciences (Bader 2005, 353).

Det er præcist den anden af Baders to muligheder, jeg plæderer for: demokratisk set er det en fordel, at politisk teori og filosofi ikke kan komme med endegyldige resultater. Resultaterne af politisk teori vil ideelt set indgå som elementer i den offentlige debat sammen med en række andre elementer fra andre videnskaber og fra befolkningens egne erfaringer. Normativ politisk teoris rolle er hverken at være en „almindelig“ del af den offentlige debat eller at konkludere på, hvad offentligheden vil, men derimod at

skabe fornyet refleksion, inspirere og fremsætte nye ideer og normer, som offentligheden selv må relatere til andre typer af argumenter samt afgøre gyldigheden af (Fraser 2003, 70ff; Rostbøll 2008, 226f; 2009).

Konklusion

Hvad kan vi konkludere på det indledende spørgsmål angående, hvorvidt distancen mellem liberal normativ teori og dansk udlændingepolitik er et problem for den første eller den anden? Diskussionen oven for er kun begyndelsen på et svar. På den ene side mener jeg ikke, at det faktum, at liberal teori ofte argumenterer for langt mere åbne grænser, end hvad Danmark og alle andre vestlige lande accepterer og praktiserer i sig selv er et problem for liberal teori. Tværtimod er det vigtigt, at politisk teori holder sit eget formål for øje, nemlig at afgøre, hvad der er det mest retfærdige eller det moralsk rigtige. Men naturligvis har jeg ikke her kunnet forsvare en bestemt type politisk teori og dens resultater, det skal der flere argumenter til. På den anden side kan man ikke sige, at den offentlige mening og politisk praksis er galt afmarcheret, *blot fordi* den ikke stemmer overens med normativ politisk teoris resultater. Dette følger af mit argument om, at den politiske teoris resultater ikke er direkte anvendelige, og at offentligheden legitimt kan inddrage andre typer af argumenter i deres overvejelser om, hvad der fx er en legitim asyl- og indvandringspolitik. Dog vil jeg også gerne fastholde, at selv om politisk teoretisk udviklede principper ikke er direkte anvendelig, så bør offentligheden tage hensyn til dem og inddrage dem i deres menings- og viljesdannelse. I den danske debat om asyl og indvandring er det svært at få øje på ret meget hensyntagen til, hvad normativ teori argumenterer for er moralsk påkrævet. Og siden man ikke engang finder argumenter for ikke at leve op til højere, moralsk velbegrundede idealer i asyl- og indvandringspolitikken, så er der et problem i, at dansk udlændingepolitik ligger så langt fra den normative politiske teoris principper.

Noter

1. For et overblik over forskningen i danskernes holdning til indvandrere se Mikkelsen 2008, kap. 11.
2. Price (2009: 11) argumenterer, at en udvidelse af flygtningebegrebet til at dække mere end blot politisk forfulgte går hånd i hånd med mere restriktive asylpolitik, så det faktisk er blevet sværere for flygtninge at få deres krav hørt i Vesten. Price argumenterer derfor imod den dominerende udvidelse af flygtningebegrebet.
3. Denne brede forståelse af liberal teori adskiller ikke liberal teori fra fx utilitarianisme og libertarianisme. Jeg mener, at det en fordel at operere med en bred definition, som kan accepteres af flere retninger, og som kan relateres til „liberalt“ i liberalt demokrati. Se også Cole 2000, 3f og Carens 1987.

4. Simon Caney (2005: 42) foreslår, at politisk teori kan have en vigtig beskrivende rolle – hvor den begrunder principper, der kan beskrive visse praksisser som moralsk acceptable eller uacceptable – uden at disse princippers gyldighed afhænger af, om de kan bidrage til at ændre praksis.
5. Gibney (2004: 79ff) fremfører også et argument, hvor han mere direkte inddrager praksis i form af vores „moralske erfaring“, men det argument lad jeg ligge, bl.a. fordi det ikke er særlig veludbygget.
6. Jeg bruger – her uden argument – eliter og paternalistisk som antonymer til demokratisk. Om forholdet mellem deliberativt demokrati og paternalisme, se Rostbøll 2005 og 2008: kap. 3.

Referencer

- Abizadeh, A** 2008, „Democratic Theory and Border Coercion“, *Political Theory* vol. 36, no 1, pp. 37-65
- Bader, V** 2005, „The Ethics of Immigration“, *Constellations* vol. 12, no. 3, pp. 331-361.
- Caney, S** 2005, *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*, Oxford University Press, Oxford.
- Carens, JH** 1987, „Aliens and Citizens: The Case for Open Borders“, *The Review of Politics* vol. 49, no. 2, pp. 251-273.
- Carens, JH** 1992, „Migration and Morality: A liberal egalitarian perspective“, in Brian Barry and Robert E. Goodin (eds), *Free Movement: Ethical issues in the transnational migration of people and money*, The Pennsylvania State University Press, University Park, pp. 25-47.
- Carens, JH** 1996, „Realistic and Idealistic Approaches to the Ethics of Migration“, *International Migration Review* vol. 30, no. 1, pp. 156-70.
- Cole, P** 2000, *Philosophies of Exclusion: Liberal Political Theory and Immigration*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- de-Shalit, A** 2006, *Power to the People: Teaching Political Philosophy in Skeptical Times*, Lexington Books, Lanham.
- Fraser, N** 2003, „Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation“, in Nancy Fraser and Axel Honneth, *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*, Verso, London, pp. 7-109.
- Gibney, MJ** 2004, *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Habermas, J** 1996, *Die Einbeziehung des Anderen*, Suhrkamp, Frankfurt a.M.
- Kant, I** 1999, *Grundlæggelse af sædernes metafysik*, Hans Reitzel, København.
- Kukathas, C** 2003, „Immigration“, H Foletto (ed), *The Oxford Handbook of Practical Ethics*, Oxford University Press, Oxford, pp. 567-90.
- Kukathas, C** 2005, „The Case for Open Immigration“, in AI Cohen & CH Wellman (eds), *Contemporary Debates in Applied Ethics*, Blackwell, Oxford, pp. 207-20.
- Laden, AS** 2001, *Reasonably Radical: Deliberative Liberalism and the Politics of Identity*, Cornell University Press, Ithaca.
- Loftager J** 2009 „God statskundskab?“, *Politica* 41. årg., nr. 2, pp. 231-248.
- Mikkelsen, B** 2005. Landsmødetele, 25. september. <http://lr05.konservative.dk/print.php?sid=70>
- Mikkelsen, F** 2008, *Indvandring og integration*, Akademisk Forlag, København.
- Miller, D** 1995 *On Nationality*, Oxford University Press, Oxford.
- Miller, D** 2007, *National Responsibility and Global Justice*, Oxford University Press, Oxford.
- Miller, D** 2008a, „Political philosophy for Earthlings“, in d Leopold & M Stears (eds), *Political Theory: Methods and Approaches*. Oxford University Press, Oxford.
- Miller, D** 2008b, „Immigrants, Nations and Citizenship“, *The Journal of Political Philosophy* vol. 16, no. 4, pp. 371-90.
- Price, ME** 2009, *Rethinking Asylum: History, Purpose, and Limits*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Regeringen** 2002, „En ny udlændinge politik“, 17. januar.
- Rostbøll, CF** 2005, „Preferences and Paternalism: On Freedom and Deliberative Democracy“, *Political Theory* vol. 33, no. 3, pp. 370-396.
- Rostbøll, CF** 2008, *Deliberative Freedom: Deliberative Democracy as Critical Theory*, State University of New York Press, Albany.
- Rostbøll, CF** 2009, „Vores danske værdier – En kritisk analyse“, *Politica*, 41. årgang, nr. 4, pp. 391-408.
- Rostbøll, CF** (kommende). „Politisk teori og god statskundskab“ *Politica*.
- Sørensen, C** 2005, „Videnskab eller ideologi? – et forsvar for den videnskabelige værdirelativisme, pluralisme og den videnskabelige autonomi“, *Politica*, 37. årg., nr. 3, pp. 303-19.
- Walzer, M** 1983, *Spheres of Justice*, Basic Books, .